

<https://doi.org/10.53656/his2021-5-9-balk>

Reviews and Annotations
Рецензии и анотации

НОВО ИЗСЛЕДВАНЕ ЗА РУСКОТО ОБЩЕСТВЕНО МНЕНИЕ КЪМ БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ

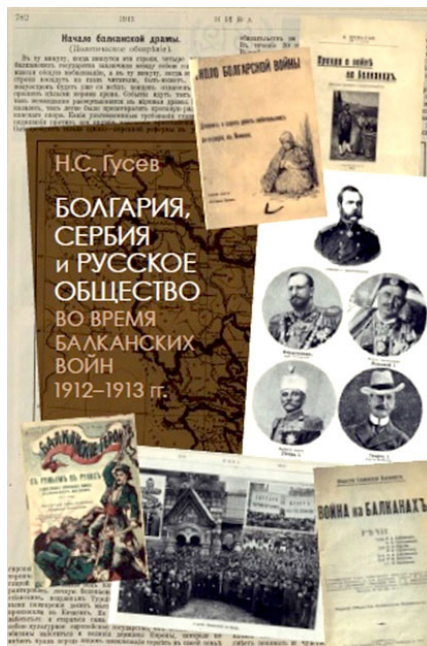
Гусев, Н., 2020. *Болгария, Сърбия и руское общество во время Балканских войн 1912 – 1913 гг.* Москва: Индрик

Д-р Светослав Живков

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Балканските войни са изключително важно събитие за модерната история на Юго-източна Европа с последици, усещащи се и в наше време. Това обуславя нестихващия интерес към тях от страна на историци, публицисти и на всички по някакъв начин съпричастни към проблемите на близкото ни минало. Изходът им до голяма степен предопределя външнополитическите ориентации на балканските държави в последвалата Първа световна война и това им придава още по-голяма значимост.

През 2020 г. в Руската федерация под заглавие „Болгария, Сърбия и руское общество во время Балканских войн 1912 – 1913 гг.“ на бял свят се появи мащабен научен труд, посветен на отношението на руското обществено мнение към Балканските войни. Негов автор е историкът д-р Никита Гусев, възпитаник на Московския държавен университет, а към момента – старши научен сътрудник към Отдела по история на славянските народи между двете световни войни на Института по славистика при Руската академия на науките. Книгата е отпечатана от издателство „Индрик“ с финансовата помощ на Руския фонд за фундаментални изследвания. Заглавието припокрива темата на дисертационния труд на Гусев, защитен през 2016 г. под ръководството на покойния проф. Андрей Шемякин.

Още първият поглед върху монографията подсказва за сериозно и мащабно научно изследване. Обемът е от 520 страници и включва обширно въстъпление, четири глави, заключение, библиография и богат именен показалец. В библиографията са посочени над 300 единици монографии, студии и статии, 75 единици мемоари и дневници, 50 единици публицистика, 38 единици публикувани документи, 19 единици преса. Използвани са архиви от общо осем фонда в Русия, България и Сърбия. Източниците са предимно на руски и български език, но има такива и на сръбски, английски, немски и турски. Прочитът на книгата показва, че те не фигурират проформа в библиографията.

Уводът, със своите близо 90 страници, не се вмести в стандартните представи за въстъпление. Условно е разделен на методическа и извороведческо-историографска част. Още в началото Гусев подчертава трите базисни въпроса, които определят структурата на целия наратив: 1. Каква е степента на заинтересованост на руското общество към Балканските войни?; 2. По какъв начин и с какъв успех България и Сърбия се опитват да манипулират общественото мнение в Русия?; 3. Какво представляват България и Сърбия и техните жители в очите на руското общество? Следва обзор на първичните и вторичните източници. В критичен стил Гусев отбелязва, че към мемоарите трябва да се подхожда много внимателно не само поради специфичната им пристрастност, но и заради факта, че са силно повлияни от мащабните събития в световната история, непосредствено последвали Балканските войни. При периодичния печат като основен проблем са изведени съществуващата военна цензура и ограниченият достъп на военните кореспонденти до фронтовете. Тук Гусев не само изброява вестниците, отразявали войните, но и представя кратки биографии на водещите им кореспонденти. Обзорът на научната литература, посветена на Балканските войни, показва, че Гусев познава практически всички руски изследвания по въпроса, но също и германските и американските, и разбира се, фундаменталните трудове на българските, македонските и сръбските историци. На фона на историографския преглед успешно е аргументирана адекватността на обекта на изследване, а именно – практическата липса на задълбочени изследвания по въпроса за рецепцията на Балканските войни в тогавашното руско общество.

Изложението на първа глава е посветено на отношението на руското общество към Балканските войни, като цяло. Тук Гусев улавя „разминаванията“ в реакциите на общество и управляващи кръгове – еуфорията, която обхваща руските среди, но и съдържаността в поведението на официалните кръгове и дори притесненията им от предизвикване на международни усложнения. Авторът отчита разликите в реакцията на отделните социални групи. Той успява да докаже, че впечатлението за масова еуфория

до известна степен е изкривено – най-вдъхновена е интелигенцията, но деловите кръгове реагират далеч по-сдържано, селското население – дори безразлично, а мюсюлманските групи в Русия – негативно. Гусев диференцира и мотивите, с които различните прослойки приветстват Балканските войни. Водещо за консервативно-религиозните кръгове е противопоставянето „християнство – ислям“. Радикалните групи възприемат Балканските войни като част от борбата между „свободата“ и „тиранията“, докато националистическите представят конфликта като част от противоборството между „славянството“ и „германизма“, като агент на който те виждат Османската империя.

Втора глава е посветена на опитите на България и Сърбия да оказват влияние върху руското обществено мнение. Още в началото ѝ Гусев извежда реалните цели на информационните кампании – оказването на влияние и натиск върху руските управляващи кръгове в желаната от балканските държави посока. В следващите редове авторът описва и анализира основните опорни точки на българската и сръбската пропаганда в Русия. На първо място – антитезата жестокост срещу хуманизъм. Гусев отчита, че руските кореспонденти рядко пишат за зверства, извършвани от българи и сърби над турци и албанци, и обяснява това както с „политически“ причини, така и с ограничаването на достъпа и информацията за такива от страна на военните власти. Руският историк успява да открие и посочи важноста на представата за войната като „неизбежна“ и усилията, които полагат българската и сръбската пропаганда в това направление. В петия параграф повествованието се спира на стремежа на Сърбия и Черна гора да спечелят руското обществено мнение на своя страна по въпросите за сръбски излаз на Адриатика и за Шкодра.

Фокусът съвсем естествено попада върху „битката за Македония“. Представени са изходните позиции на българската и сръбската пропаганда. Прави се разграничение между просръбските и пробългарските публикации, съответно и на периодичните издания, в които те списват. Точно са позиционирани ранните представители на македонизма, също и опитите на ВМОРО да влияе на руското обществено мнение. Гусев успява да синтезира основните аргументи, с които българи и сърби защитават своите концепции.

В трета глава авторът се спира на визията за българи и сърби в руското общество. По отношение на военно-политическите ръководства, Гусев отчита динамиката във възприятията за тях, обусловена от развоя на Балканските войни. Авторът се спира и на вижданията в руското общество за държавното устройство и политическата система на двете балкански държави, на нрава и обноските на сърби и българи, на състоянието на поголемите им градове. Значително място се отделя на руските впечатления

за армиите на балканските съюзници – техният офицерски състав, за отношението му към войниците, битовите условия на фронта и в тила, санитарното дело, прехраната и обмундирването. В последните параграфи колегата представя сведенията на руските кореспонденти за ентусиазма, с който обикновените хора отиват на фронта. Изненадващо, но само на пръв поглед, авторът изкарва на преден план като основен стимул не отвлечените идеи за национално обединение, а чувството на мъст за преживените в годините на османска власт насилия и унижения.

В последната, четвърта, глава, на фона на избухналата Междусъюзническа война, Гусев се спира на компрометирането на българската кауза в руските очи и последвалото затихване на пробългарските гласове в руските медии.

Множество са положителните страни на монографията. Гусев демонстрира критичен и безпристрастен подход към изворовата база. Това че изворите са от предимно „домашен“ произход, не му пречи да отграничи обективно поднесената информация от случаите на пристрастност и политически залитания сред руските публицисти. В повечето случаи успява и да посочи причините за последните. Критичен, но същевременно и коректен е авторът към вторичните източници. Гусев не пропуска да маркира националистическите залитания в балканските историографии, но също да открие и отпечатъка на идеологическите постулати от миналото върху трудовете на съвременни нему и нам руски колеги.

Никита Гусев откроява и обяснява редица стереотипи, битували и битувачи в руското общество за българите и сърбите. Той успява да докаже на пръв поглед парадоксалния факт, че на фона на столетните културни връзки руснаците не познават особено нито манталитета на своите едноверци на Балканите, нито разбират националните им стремления, а още по-малко имат представа за политическата уредба в техните страни.

Особено ценен за нас, българските историци, е наративът във втора глава. В нея авторът успява да открие мотивите, характера и еволюцията на българската и сръбската пропаганда в Русия. Аргументите на двете страни са обрисувани последователно. Представени са силните и слабите им страни. Гусев аргументирано доказва, че на руското пропагандно поле българската кауза значително изостава в състезанието със сръбската. Безпристрастно и ясно са посочени причините за този негативен за България развой. Болезнено за нас, като българи, но напълно обосновано е твърдението му, че България губи своеобразната информационна война още преди да предприеме „фаталната стъпка“ на 16 – 17 юни 1913 г.

Монографията има приноси моменти и в някои „странични“ на обекта на изследване въпроси. Никита Гусев проявява рядко срещаната за руски изследовател безпристрастност относно целите на руската външна поли-

тика на Балканите, образа на България и на българите в руските очи и споменатите в тази връзка битувачи и до ден-дневен стереотипи и илюзии. Абсолютно неутрален е Гусев по чувствителния за нас македонски проблем. В изследването му няма да намерите негова позиция по въпроса „Чия е Македония?“, но това не е и част от задачите, които си е поставил. Чрез разказите на кореспондентите Гусев представя някои аспекти на Балканската война, по които българските и сръбските историци се въздържат да пишат – проявите на жестокост към противника, корупцията, липсата на хуманно отношение към болни и ранени, сексуалните посегателства и плячкаджийството. Адекватни са авторовите заключения за изхода от Междусъюзническата война, от която за него истински победители няма, а най-голям губещ е идеята за славянска взаимност.

В монографията се забелязват някои неточности. Никола Геннадиев е представен като „бивш министър-председател“ – позиция, която никога не е заемал. Гусев смята османското предложение за примирие от 31 октомври 1912 г. за „идеален момент за победоносно завършване на войната“, като подценява хипотезата, според която с този ход турците просто искат да спечелят време, за да прегрупират частите си. Съгласен съм с мнението на автора, че за разлика от сръбското, българското националноосвободително движение не успява да изгради ясна политическа програма и стратегия. Сравнявайки българския и сръбския национализъм обаче, Гусев подценява ролята на санстефанския мит за формирането на българската национална идея. Защото е вярно, че през по-голямата част на XIX в. у българския проект липсват ясно откроените в сръбската доктрина териториални граници, но към 1912 – 1913 г. Санстефанска България вече е заела в сърцето на младите българи мястото, което има Душановото царство в съзнанието на съвременниците им сърби.

Като най-значим недостатък на изследването трябва да се посочи малкото място, което е отделено на реакцията на руското обществено мнение на междусъюзническия конфликт. Наративът в четвърта глава е твърде лаконичен. Обективността изисква да отбележим, че информация за реакцията на руското общество към Втората балканска война се съдържа и в предишните глави. От друга страна, последиците, до които тя води както в дипломатически, така и в психологически план с оглед последвалия световен конфликт, вероятно изискват отделно научно изследване. В този смисъл, може би самото заглавие на монографията трябваше да се ограничи до Първата балканска война.

В заключение можем да кажем, че монографията на Никита Гусев представлява задълбочен научен труд. Занимавайки се с проблеми, които до момента са били встрани от фокуса на изследователите, книгата определено запълва ниша в науката. Тя ще бъде полезна на всеки, който изпитва

научен интерес към проблемите не само на Балканските войни, но и на балканските общества в началото на XX в., външната политика на Русия и нагласите в руското общество през този период. Ще бъде добре в близко бъдеще монографията да бъде преведена на български език и да получи разпространение в българските библиотеки и книжарници.

A NEW SURVEY ON THE RUSSIAN PUBLIC OPINION ON THE BALKAN WARS

Nikita, G., 2020. *Bolgariya, Serbiya i russkoye obshchestvo vo vremya Balkanskikh voyn 1912 – 1913 gg.* Moscow: Indrik

✉ **Dr. Svetoslav Zhivkov**

ORCID ID – 0000-0003-2669-8032

WoS ResearcherID: AAR-2433-2020

Faculty of History

Sofia Univeristy

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: szhivkov@uni-sofia.bg